

УДК 347.77

Любов Майданик,*канд. юрид. наук, асистент кафедри інтелектуальної власності
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ФУНКЦІЇ АВТОРСЬКОГО ПРАВА: ПОНЯТТЯ І ЗМІСТ

Стаття присвячена аналізу поняття та змісту функцій авторського права України через характеристику загальних та спеціальних функцій, їх значення для права. Також надаються пропозиції щодо розуміння зазначених понять.

Ключові слова: функції авторського права, авторське право, особливі функції авторського права.

Постановка проблеми. В юридичній науці і правозастосовній практиці актуальними є питання визначення поняття, змісту, юридичного значення та системи функцій авторського права. Чинне законодавство України і вітчизняна доктрина фрагментарно і переважно оглядово висвітлюють зазначені питання щодо функцій авторського права, що зумовлює актуальність наукового дослідження.

Стан наукової розробленості. Сучасний стан наукової розробленості функцій авторського права України зумовлений недостатньою кількістю у вітчизняній цивілістичній доктрині наукових досліджень із цих питань. Окремі аспекти досліджувалися такими вченими, як О. П. Орлюк, О. І. Харитонова, О. П. Сергєєв, Р. Є. Еннан та іншими.

Мета зазначеного наукового дослідження полягає у з'ясуванні поняття, призначення і змісту функцій авторського права України. Наведене зумовлює актуальність проведення наукового дослідження зазначених питань у цивільному праві України.

Виклад основного матеріалу. 1. Поняття і значення функцій авторського права. В юридичній науці під функцією права зазвичай прийнято розглядати напрям впливу права чи конкретного інституту на суспільні відносини з метою їх впорядкування та регулювання [2; 3; 4].

Заслугує на увагу обґрунтована П. М. Рабіновичем ідея щодо визначення функції права через поняття «цінність». Під цінністю права він розуміє корисність права як реальну значимість, як здійснювану правом функцію [4, с. 10].

У певному сенсі такий підхід опосередковано відображає один із найпоширеніших у західній юриспруденції підходів щодо розуміння і призначення функції права у вигляді його соціального призначення або соціальної зумовленості [4, с. 27].

У вітчизняній правовій літературі застосовуються поняття «функції» та «завдання» права, значення яких нерідко отожднюються. На нашу думку, порівняно із завданнями функції є найбільш важливими та скеровуючими напрямками впливу певних груп норм права (галузі, інститути) на відповідні відносини, які регулюються зазначеними нормами, які водночас перебувають у постійному динамічному взаємозв'язку.

У цьому зв'язку Л. І. Заморська небезпідставно зазначає, що залежність функції права від його завдань знаходить прояв у тому, що, по-перше, завдання часто безпосередньо зумовлюють саме існування функцій, по-друге, визначають їх зміст, по-третє, суттєвим чином впливають на форми й методи їх реалізації, визначаючи конкретні напрями правового впливу [2, с. 4].

На нашу думку, юридичне значення функцій авторського права полягає у визначенні ними ідейних напрямів розвитку авторсько-правових відносин, втілених у законодавчих актах та правозастосовній практиці у взаємозв'язку з принципами і нормами правами, в яких відображено відповідні функції права.

Серед інших загальних функцій права науковці виділяють охоронну (захисну), пізнавальну [1, с. 24] та регулятивну функцію [2, с. 5]. Охоронна (захисна) функція виражається в тому, що право регламентує дії щодо охорони загальнопозитивних фундаментальних суспільних явищ, притаманних конкретній галузі права чи правовому інституту, в тому числі щодо механізму їх відновлення у разі порушення. Пізнавальна функція полягає в тому, що правова норма фіксує оцінку конкретних відносин, регулювання яких вона здійснює, таким чином даючи можливість особі зрозуміти їх суспільну значущість. Регулятивна функція проявляється у регулюванні суспільних відносин через координаційний вплив

позитивного права, правозастосовних актів та інших засобів.

Безумовно, зазначене загальноправове розуміння функцій права може бути поширено і на спеціальні галузі права та їх правові інститути, одним із яких є авторське право. Разом із тим авторському праву як інституту цивільного права притаманні суто галузеві функції цивільного права: відновлювальна, уповноважувальна та компенсаційна функції [3]. Хоча останню функцію О. В. Дзера вважає складовою частиною загальної охоронної функції [4, с. 29].

Відновлювально-компенсаторна функція цивільного права зумовлена загально-цивільною спрямованістю цивільно-правових норм на відновлення або компенсацію порушених, оспорюваних або невизнаних цивільних прав, свобод та інтересів [3].

Уповноважувальна функція розкривається через диспозитивність цивільно-правових відносин, учасники яких мають право самостійно визначати правила поведінки, наприклад, шляхом укладення договору. Компенсаційна функція цивільного права виражається через гарантовану законом можливість відновлення порушеного права на засадах сумірності. У цьому зв'язку слід відзначити тісний зв'язок функцій та принципів авторського права, зокрема принципу сумірності та свободи договору [5, с. 183].

2. Спеціальні функції авторського права. Аналіз особливостей предмета авторського права дає певні підстави для виокремлення спеціальних авторсько-правових функцій. Загалом, усі досліджувані нижче функції авторського права ми відносимо до соціальних, метою яких є задоволення потреб суспільства, з урахуванням предмета і методу конкретного правового інституту. Функції відображають призначення авторського права, зумовлюючи його існування в суспільних відносинах. Успішна реалізація функцій конкретним інститутом збільшує повагу до нього з боку суспільства і, як наслідок, посилює ефективність правової охорони.

Крістоф Гейгер пояснює зазначене цільове призначення функцій тим, що для відображення функцій права інтелектуальної власності норми мають бути піддані свого роду тестуванню: чи досягають вони своєї мети? [6, с. 4]. У разі невиконання заявлених завдань конкретними правовими нормами останні справедливо підлягають перегляду і зміні.

Так, у Законі України «Про авторське право і суміжні права» статтю 21 було доповнено випадками вільного використання в частині пародії та попури. Такі зміни зумовлені тим, що відсутність прямої вказівки

на такі випадки передбачала необхідність отримання дозволу та виплати винагороди авторам, що обмежувало свободу творчості та вираження.

Метою авторського права на міжнародному рівні визнаються заохочення (поширення) літературної, музичної та художньої творчості, збагачення культурної спадщини і поширення знань та інформаційних благ на широкий загал. Усі функції авторського права тісно пов'язані між собою і взаємодіють.

Залежно від характеру соціального впливу можна виділити такі спеціальні функції авторського права, як: заохочувальна; функція прогресу, поширення і збереження культурних цінностей, економічна функція.

Заохочувальна (спонукальна) функція полягає в тому, щоб заохотити автора здійснювати творчу діяльність. Суть цієї функції не полягає у створенні творів із комерційною, культурною чи будь-якою іншою метою, оскільки людина має право створювати твори, які ніколи не мали б комерційної мети («never-in-commerce works»). Однак успішна реалізація цього завдання створює основу для виконання всіх інших, зміст яких розкриватиметься нижче. Заохочувальна функція передбачає стимулювання автора до того, щоб виражати себе як особистість, мислити креативно, реалізувати право на свободу думки, поширення інформації, свободу вираження і, як результат, створювати нові, унікальні твори.

Люїс Хайд у своїй роботі «Дар» ілюструє процес творчості на прикладі з творів Гомера: «Гермес винаходить перший музичний інструмент – ліру і віддає його своєму братові Аполлону, після чого він одразу надихнувся на створення другого музичного інструменту – труби. Звідси випливає, що створення першого твору робить можливим появу другого» [7, с. 189].

У юридичній літературі звертається увага на те, що саме гарантований комплекс авторських прав на результат такої творчості допомагає стимулювати діяльність щодо створення творів науки, літератури і мистецтва.

У цьому зв'язку О. П. Сергеев зазначав, що авторське право сприяє створенню умов для заняття творчою працею, забезпечує правове визнання та охорону досягнутих творчих результатів [8, с. 20]. З огляду на це, набувають додаткової актуальності і значимості особисті немайнові права автора, призначення яких полягає у забезпеченні особистих та соціальних інтересів автора: право на визнання, вираження внутрішнього світу в художніх образах. Сучасні цифрові технології створюють додаткові сприятливі умови для заохочення творчості у різних сферах.

Так, виробництво творів для молодих творців без фінансової підтримки стало значно дешевшим із появою електронної форми книг, 3-D принтерів, соціальних мереж. Сучасні технології створюють нові способи використання авторських прав, у зв'язку з чим у 9 абзаці Директиви ЄС 2001/29/ЄС «Про гармонізацію деяких аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві» передбачено, що охорона авторського права допомагає гарантувати збереження та розвиток творчості в інтересах авторів, ...споживачів, культури, промисловості та громадськості у цілому.

Функція прогресу, яку виконує авторське право, неухильно пов'язана із сучасними технологіями, які часто у своїй основі містять комп'ютерні програми, графічні твори. По суті, створення нових творів у цій сфері і сприяє прогресу людства. Створення нових творів, що, безумовно, є відносним поняттям у авторському праві, веде до розвитку технологій і суспільства у цілому. Саме творча діяльність зумовила появу штучного інтелекту внаслідок розробки комп'ютерних програм, що ставлять перед дослідниками нові виклики щодо необхідності перегляду усталених правових підходів.

Однак без упевненості розробників у можливості скористатися економічними вигодами від таких творчих результатів бажання продовжувати свою роботу може зникнути. Ще в Конституції Сполучених Штатів Америки було передбачено положення про «просування прогресу науки шляхом гарантування авторам на обмежений час виключного права на письмові твори». Запровадження виключності прав на певний час і зараз залишається одним із головних принципів авторського права, однак прогрес передбачає отримання знань із чужих творів, доступ до яких може бути обмежений автором. Тому з метою реалізації цього завдання авторське право містить низку винятків та обмежень, зокрема випадки вільного використання творів із науковою та навчальною метою.

Такі випадки передбачені у Директиві ЄС 2001/29/ЄС «Про гармонізацію деяких аспектів авторського права та суміжних прав в інформаційному суспільстві» та в Законі України «Про авторське право і суміжні права».

Поширення і водночас збереження культурних цінностей є одним із фундаментальних завдань, яке закріплено в міжнародних угодах. Неодноразово крізь призму саме цього завдання вирішуються спори у Європейському суді справедливості. Авторське право відіграє суперечливу роль у

сучасному цифровому суспільстві. З цього приводу О. П. Сергєєв зазначав, що, з одного боку, споживачі повсякчас мають постійний доступ до кращих світових творів інтелектуальної творчості. З іншого боку, в багатьох невеликих країнах творчість місцевих авторів змінюється потоком іноземних матеріалів [9, с. 190]. З урахуванням змісту окремих положень Директиви ЄС «Про гармонізацію деяких аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві» (абз. 9, 11, 12, 14) збереження та поширення культури є метою охорони авторських прав.

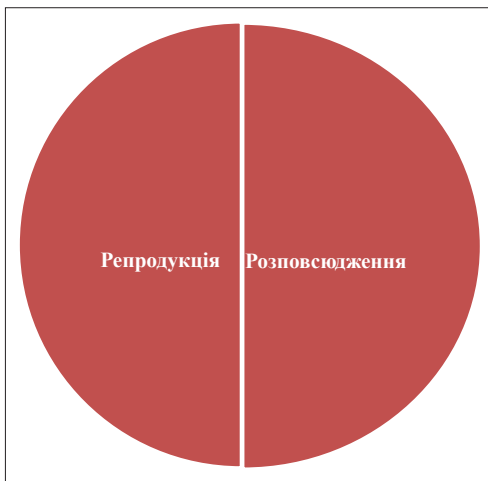
Економічна функція авторського права зумовлена тим, що реалізація автором чи праволодільцем своїх майнових прав на платній основі передбачає збільшення доходів останнього та країни зокрема. Така діяльність має велике значення для ринкових відносин, про що свідчать дані Всесвітнього банку про суми, отримані українськими праволодільцями за використання майнових прав інтелектуальної власності. Найвищий показник – 167.000.000 мільйонів доларів США було зафіксовано у 2013 році, після чого відбулося різке зниження отриманих платежів, що зумовлено соціальною і економічною кризою, в якій Україна перебуває і зараз. Так, за 2016 рік українські праволодільці отримали 73.000.000 млн. доларів США, що практично збігається з показниками 2008 року [10].

Зазначені показники обґрунтовують очевидне вагоме значення ефективності комерціалізації майнових прав інтелектуальної власності на твори для економіки держави і окремого громадянина. Делія Ліпчик також зазначала, що економічне значення авторського права значно зросло, оскільки воно стимулює творчість, сприяє росту інвестицій і поширенню культурних цінностей [11, с. 49].

Створюючи твори, автор чи праволоділець докладає багато інтелектуальних та матеріальних зусиль, які можуть складатися з коштів, витрачених на навчання, часу для набуття досвіду, професійної репутації, коштів на матеріали, виробництво і відтворення. У разі використання чужого твору без дозволу користувач витрачає кошти і зусилля лише на відтворення твору і його розповсюдження, як у випадку з піратством, а економічну вигоду може отримувати така сама, а то й подвоєну. Однак дохід, отриманий порушником, у такому разі не оподатковується і часто є об'єктом відмивання коштів, що завдає додаткових економічних збитків. Співвідношення затрат автора/праволодільця та порушника авторських прав проілюстровано на умовних діаграмах, розміщених нижче (мал. 1 і мал. 2).

Мал. 1. Витрати правоводільця

Мал. 2. Витрати порушника

Сьогодні саме економічна функція авторського права займає провідне місце серед інших напрямів впливу, що зумовлено великою кількістю факторів: загальними тенденціями ринкової економіки, спрямованістю норм міжнародних угод та іншими. Таке значення економічної функції авторського права насамперед забезпечується правовою конструкцією виключних майнових авторських прав.

Як зазначають Франсуа Левек та Янн Мен'єр у своїй монографії «Економіка патентного та авторського права», цей правовий механізм має на меті вирішення конкретних проблем щодо об'єктів права інтелектуальної власності. Оскільки об'єкт інтелектуальної власності є нематеріальним благом, з економічної точки зору йому притаманні такі характеристики: невиключність та неконкурентоздатність [12, с. 5].

Під невиключністю (nonexcludability) для цілей цього дослідження слід розуміти неможливість виключити інших осіб із використання об'єкта авторського права у разі його опублікування. Так, виробник аудіовізуального твору, зафіксованого на DVD, не може обмежити коло осіб, які будуть його переглядати, а також кількість відтворень твору.

Неконкурентоздатність (non-rival) об'єктів авторського права передбачає, що при споживанні такого блага його кількість не зменшується для інших споживачів. При відтворенні кінофільму кількість глядачів не впливає на кількість твору. Крім того, твори як об'єкти авторського права є неподільними, оскільки їх неможливо розділити на окремі частини без втрати економічної цінності. З точки зору економічної теорії зазначені характеристики притаманні суспільним благам, доступ до споживання яких мають всі громадяни незалежно від того, чи вони сплачували за їх використання. Однак у разі поширення підходу чистого суспільного блага на об'єкти авторського права творці більше б не мали економічного стимулу до створення нових, отже, виконання інших зазначених вище функцій авторського права видається складним. Тому надання виключних майнових прав авторам та правоводільцям на їхні твори на певний час створює виправдані обмеження у доступі до них для визначеного кола користувачів шляхом сплати останнім авторської винагороди. У разі неможливості визначення конкретного користувача, як у випадку з відтворенням творів на матеріальних носіях у домашніх умовах, застосовується механізм стягнення виплати авторської винагороди з виробника або імпортера такого матеріального носія (private copying levy).

3. Висновки.

Проведене дослідження поняття і видів функцій авторського права України дає підстави для таких висновків.

1. Під поняттям функції доцільно розуміти найбільш важливі та скеровуючі напрями впливу певних груп норм права (галузі, інституту) на відповідні суспільні відносини, врегульовані зазначеними нормами, що перебувають у постійному динамічному взаємозв'язку із завданнями права.

2. Визначено, що на авторське право поширюються як загальноправові функції, як-то охоронна, захисна, пізнавальна та регулятивна, так і галузеві функції цивільного права, зокрема уповноважувальна та компенсаційна.

3. Функції відображають призначення авторського права, зумовлюючи його існування в суспільних відносинах. Успішна реалізація функцій конкретним інститутом збільшує

повагу до нього з боку суспільства і, як наслідок, посилює ефективність правової охорони.

4. Юридичне значення функцій авторського права полягає у визначенні ними ідейних напрямів розвитку авторсько-правових відносин, втілених у законодавчих актах та правозастосовній практиці у взаємозв'язку з принципами і нормами правами, в яких відображено відповідні функції права.

5. Залежно від характеру соціального впливу можна виділити такі спеціальні функції авторського права, як: заохочувальна, функція прогресу, поширення і збереження культурних цінностей, економічна функція.

Список використаних джерел:

1. Рабінович М. П. Социалистическое право как ценность. – Одеса, 2006. – 167 с.
2. Заморська Л. І. Функції права: змістовно-теоретичний аналіз / Л. І. Заморська // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2015. – № 6. – С. 3–9.
3. Цивільне право України : підручник / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, О. В. Старцев. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Істина, 2011. – 808 с.
4. Цивільне право України. Загальна частина : підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. – 3-тє вид., прероб. і допов. – К.: Юрінком інтер, 2010. – 976 с.
5. Майданик Л. Р. Принципи авторського права України: поняття, види, система / Л. Р. Майданик // Право України. – 2017. – № 11. – С. 181–188.
6. Christophe Geiger: The Social Function of Intellectual Property Rights/Max Planck Institute for Intellectual Property and Competition Law Research Paper. – 2013. – № 13-06. – Р. 4.
7. Hyde L. The Gift: Creativity and the Artist in the Modern World / Vintage books. 2007. – 435 p.
8. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации : учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – 752 с.
9. Мэггс П.Б. Интеллектуальная собственность / П. Б. Мэггс, А. П. Сергеев. – М.: Юристь, 2000. – 400 с.
10. Сайт Світового Банку. Суми отриманих зборів за використання інтелектуальної власності. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://data.worldbank.org/indicator/BX.GSR.ROYL.CD?locations=UA&view=chart>
11. Авторское право и смежные права / пер .с фр. Деляя Липшик. – М.: Ладомир, 2002. – 788 с.
12. Leveque, Francois and Ménière, Yann, The Economics of Patents and Copyright. MONOGRAPH, Berkeley Electronic Press, July 2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ssrn.com/abstract=642622>

Стаття посвячена аналізу поняття і содержания функцій авторського права України через характеристику загальних і спеціальних функцій і їх значення для права. Також представлені пропозиції щодо розуміння вказаних понять.

Ключевые слова: функции авторского права, авторское право, особые функции авторского права.

The article is devoted to the analysis of the concept and content of the functions of copyright of Ukraine through the characteristic of general and special functions, their significance for law. Also provided suggestions on understanding these concepts.

Key words: functions of the copyright, copyright, special functions of copyright.

